

Robert Sawa

Wizytacja kanoniczna parafii w Kolbuszowej z roku 1694

Rocznik Kolbuszowski 16, 363-377

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wizytacja kanoniczna parafii w Kolbuszowej z roku 1694

Wśród archiwaliów dotyczących organizacji administracji kościelnej w okresie staropolskim, przechowywanych w zespole Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu, znajdującym się obecnie w tamtejszym Archiwum Diecezjalnym stanowiącym część Biblioteki Diecezjalnej, zachowały się siedemnastowieczne akta wizytacji parafii Kolbuszowa, należącej wówczas do dekanatu miechocińskiego (AKKS 800, rps 328, ss. 101-105). Sporządzono je w ramach wizytacji archidiaconatu sądeckiego diecezji małopolskiej przeprowadzonej w październiku roku 1694 przez archidiacona sandomierskiego Rafała Rościckiego¹.

Kolbuszowa, powstała jako parafia na początku XVI wieku, u schyłku następnego stulecia była już dobrze zorganizowaną wsią o znacznej liczbie ludności, przekraczającej 2000 mieszkańców. Ambicje ówczesnych właścicieli, rodu Lubomirskich, spowodowały dążenie do przekształcenia jej w miasto, czego jednym z pierwszych dowodów jest zapis w prezentowanych tu aktach, określający Kolbuszową mianem *oppidum noviter fundatum* (miasto niedawno założone). Szczególne zasługi dla rozwoju Kolbuszowej położył marszałek nadworny i starosta sandomierski Józef Lubomirski (1638-1702); do niego zatem w naturalny sposób należało prawo proponowania duchownych na proboszczów kolbuszowskich, jak również arbitraż w kwestiach spornych pomiędzy parafią a wiernymi. Ze

¹ *Visitatio interna et externa Decanatus Michocinensis per Archidiaconum Sandomi-riensem Ecclesiarum 11, hospitalium duorum, peracta mense Octobri Anno Domini MDCXCIV*, sygn. AKKS, sygn. 800 s. 101-105. Por. F. Kiryk, *Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu XIII-XX w.*, s. 310-311. Jako podstawę przekładu i opracowania tekstu wykorzystano fotografie cyfrowe pochodzące ze zbiorów ks. dra Sławomira Zycha, za których użyczenie autor pragnie złożyć Mu w tym miejscu serdeczne podziękowania.

względem na zachowanie analogicznych tekstów wizytacyjnych poprzedzających przedstawiany poniżej (z lat 1604 oraz 1676) można prześledzić rozwój życia Kościoła na przestrzeni całego wieku XVII. Poza występującymi już w aktach poprzedniej wizytacji z 1676 roku, należącymi do parafii Kolbuszowa, wsiami: Kupno, Świerczów, Wola i Weryń, w aktach z roku 1694 wymienia się także folwark *Poddobnie* oraz wieś Bukowiec i Wola. W stosunku do stanu zaludnienia z roku 1676 liczba ludności w parafii zmniejszyła się o około 500 osób.

W dokumentach napotkać można nieliczne nazwiska ówczesnych mieszkańców Kolbuszowej i okolic: miejscowej szlachty (Franciszek Zaurlicz) czy też gospodarzy (Piórko [?], Stanisz).

Część pierwsza akt kolbuszowskich ma charakter typowego formularza wizytacyjnego, z ustaloną kolejnością podawania informacji. Druga, dotycząca osób duchownych i świeckich pracujących na potrzeby parafii, stanowi połączenie kwestionariusza osobowego (kariera duchowna lub świecka, godności, zakres obowiązków, uposażenie) z protokołem przesłuchania świadków, mającym udzielić szczegółowych odpowiedzi na zadawane im pytania o postawę moralną pracowników parafii (zarówno duchownych, jak i świeckich) oraz zaangażowanie w wypełnianiu obowiązków, przybierających niejednokrotnie formę dosłownych wypowiedzi, przytaczanych częściowo w języku polskim.

Zwięźle, stosownie do wymogów formularza wizytacyjnego, opisany został stan budynku kościoła, podówczas drewnianego i noszącego, podobnie jak i obecnie, wezwanie Wszystkich Świętych (*tituli Sanctorum Omnium*), z uwzględnieniem najważniejszych jego części (część sakralna, zakrystia), sprzęty (ołtarze, tabernakulum, chrzcielnica), paramenty liturgiczne, a także otoczenie kościoła, cmentarz i budynki mieszkalne dla proboszcza i wikarych. Omówiono też działalność parafialnego Bractwa pw. Św. Anny, jego strukturę oraz obecne w życiu parafian formy liturgiczne.

Kolejnym ważnym punktem ustaleń wizytacyjnych były kwestie personalnej obsady parafii. Obowiązki proboszcza pełnił wówczas, określany w dokumencie łacińskim słowem *rector* (zarządca), ksiądz Stanisław Marczewski, nadzorujący równocześnie przytułek w Bochni. Wikariuszami byli zaś: Baltazar Rymarski, Karol Śmiałkowicz, Andrzej Tertuniowicz i Jan Zaleski. Poszczególni duchowni w zamian za wypełnianie określonych obowiązków duszpasterskich otrzymywali wynagrodzenie, do płacenia którego zobowiązał się dwór Lubomirskich reprezentowany podówczas przez Michała Aleksandra Lubomirskiego. Oprócz duchownych na rzecz parafii pracował także organista Józef Różański oraz kantor Szymon Słowański.

Na podstawie informacji zawartych w protokole wizytacji można także wnioskować o krzepnięciu struktur kościelnych, pozwalają one bowiem datować okres funkcjonowania w Kolbuszowej prepozytury co najmniej na lata dziewięćdziesiąte siedemnastego, wieku, a więc nieco wcześniej, niż zakładali to do niedawna badacze lokalnej historii Kościoła².

Obszerny ustęp w aktach wizytacyjnych parafii kolbuszowskiej (s. 104-105) poświęcony został funkcjonującemu w parafii przytułkowi (*hospitale*) pełniącemu, wobec braku innych form opieki społecznej, funkcję placówki opiekuńczo-duszpasterskiej dla podeszłych wiekiem, uboższych lub pozbawionych rodziny parafian. Przytułek ten posiadał swoją kaplicę obsługiwaną przez kapelana, własne uposażenie, a bezpośredni nadzór nad nim sprawowali tzw. prowizorzy (łac. *provisores*) w liczbie dwóch. Jak wynika z podanych na jego temat informacji, w okresie wizytacyjnym był on administrowany wspólnie z przytułkiem w pobliskim Żochowie (obecnie Rzochów), a działalność finansowana po części z fundacji hrabiów Tarnowskich, częściowo zaś z zapisów zamożniejszych kolbuszowian lub okolicznej szlachty.

Według pokontrolnych zaleceń wizytacyjnych (*Ordinatio pro Ecclesia Parochiali Kolbuszoviensi*), przedmiotem szczególnej uwagi wizytatora była zarówno niedostateczna czystość kościoła, zły stan zakwaterowania wikarych, jak i, przede wszystkim, postawa pracujących tu duchownych. Na koniec zatem kierowane jest do proboszcza zalecenie zwiększenia nadzoru prowadzącego do korygowania niestosownych zachowań.

² *Parafia Kolegiacka Wszystkich Świętych w Kolbuszowej w latach 1510-2010. Studia, szkice i materiały*, red. S. Zych, Kolbuszowa 2010.

Według S. Zycha i B. Walickiego parafię kolbuszowską zaczęto określać mianem prepozytury w aktach z 1. poł. XVIII w., por. ciż, *W okresie staropolskim*, w: *Parafia Kolegiacka*, s. 36.

* * *

[Textus genuinus]

Liber III

VISITATIO

Interna et externa

Decanatus Miechocinensis

per

Archidiaconum Sandomiriensem

Ecclesiarum 11, hospitalium duorum,

peracta mense Octobri

Anno Domini

MDCXCIV

KOLBUSZOWA

Oppidum noviter fundatum ill(ust)r(issi)mi ac magnifici domini Iosephi Lubomirski, mareschalci curiae regni, Sandomiriensis etc.etc. capitanei, haereditarium. In quo est ecclesia lignea, novo tecto cooperta, tituli San(ctorum) Omnium consecrata. Cuius dedicationis dies anniversaria celebratur Dominica prima post festum San(cti) Michaelis Archangeli. Collatio illius spectat ad haeredem eiusdem oppidi. Rector eiusdem eccl(esi)ae e(st) adm(odum) r(evere)nd(u)s Stanislaus Marczewski, idem praepositus ho(s)p(ita)lis Bochnen(sis), anno Domini 1686, (die) 20 (Octo)bris institutus; habet approbationem. *Altaria* in eadem eccl(esi)a tria, non consecrata, in portatilibus absolvuntur missae sacrificia. *Ciborium* in maiori altari, in quo S(anctis)simu(m) S(a)cr(a)m(en)t(u)m in pyxide argentea, intus deaurata, decenter asservatur. *Olea sacra* ad latus maioris altaris, in armariolo parieti applicato munde habentur. *Baptisterium* in medio ecclesiae, lignum, in quo lebes aeneus, non bene inalbatus. *Piscinula* penes maius altare bene excavata. *Sacristia* lignea, bene clausa, habet armariola pro servanda supellectili eccl(esias)t(i)ca. *Supellex eccl(esi)ae* tam in argento, quam in aliis apparamentis habetur, sufficienter descripta in inventario per me verificato et subscripto. *Campanile* adiunctum portae ecclesiae, in quo campanae tres. *Sepimenta cimiterii* collapsa. *Aedificia plebanalia* antiqua, indigent repara(ti)one. Similiter et *domus vicaria-*

les. Villae parochiales numerantur sex, sc(i)l(ice)t: Kolbuszowa, Wyrynia, Bukowiec, Swierczow, Kupno. *Animae parochianorum* numerantur duo milia et quingentae. *Libri metrices* tam baptizatorum, quam copulatorum bene compacti et ordinate descripti habentur. *Dos ecclesiae ex libris retentionum desumpta*. Imprimis habet laneum unum, qui incipit ab ecclesia et domo plebanali et tendit finiturque usque ad sylvam versus Żochow, latitudine protenditur a via publica et agro curiali Jastrzembiec nuncupato usque ad limites *Piorka*. Habet in area plebanali duas piscinas protendendo ad stagnum curiale seu molendinum. Hortum unum extra domum versus *Żochow*. Secundum penes *Stanisz* dictum. Tertium pro rectore scholae penes pascua. Hortulanos sex, qui septimanatim duos dies laborant. Inquilinos octo. Cmethones duos, qui in hebdomada laborant duobus diebus propriis pecoribus. *Decimam manipularem* post omnes agros praedii *Poddobnie* nuncupati habet, sed tantum ex medietate exdecimat, ex altera vero parte possessionis nobilis Zaurlicz denegatur decima manipularis. Item post oppidanos Kolbuszowien(ses) missalia, nec non post alias villas Werynia et Kupno, habet itidem missalia mensurae Ropczyezen(sis). Post alias vero villas, v(i)d(e)l(ice)t Bukowiec et Wola, decimae non extraduntur, nec pecuniis solvuntur.

Confraternitates ad eandem Eccl[esi]am introductae sunt duae. Prima S(anc)t(ae) Annae, quae h(abe)t agrum certum continen(tem) sulcos circiter octuaginta. Secunda S(ancti) Iosephi, haec nullam h(abe)t foundationem. Seniores utriusque confraternitatis habentur. Congregationes quolibet anno instituuntur. Cistae sunt duae, a quibus seniores claves habent. Expendunt pecuniam collectam pro necessariis. Calculum autem de perceptis et expensis reddunt quolibet anno ad(modu)m r(eve)ndo praep(osi)to. Qualibet feria (ter)tia de S(ancta) Anna et feria quarta de S(ancto) Iosepho absolvuntur missae sacrificia.

Cursum B(eatae) M(ariae) V(irginis) quatuor presbyteri infra-scripti quotidie decantant, qui cursus nondum est fundatus, tantummodo ex ordinatione illustrissimi olim Michaelis Alexandri Lubomirski palatini Cracov(iensis) cuilibet presbytero in solidum penduntur sexaginta florenos ex curia Kolbuszowien(si).

Venerabilis Balthasar Rymarski applicatus huic Ecclesiae per officium ill(ust)r(issi)mi domini loci ordinarii, de qua applicatione docuit, produxit literas formatas suorum ordinum et approbationis a casibus reservatis. Inservit Eccl(esi)ae ab annis undecem, salariatur florenis sexaginta pro quartuali. Examinatus r(espondet), quod S(anctis)s(imu)m Rosarium decantatur, sed nullam habet foundationem. Divina Officia debito tempore peraguntur. Cursus Beatissimae decantatur reverenter, ad infirmos cum

S(anctis)s(i)mo Sacramento in curribus et equis solemus proficisci, quia non habem(us) equos prae nostra inopia. Reverendus parochus semper residet circa ecclesiam, nec in ulla suspicione alicuius inhonestatis manet et tantum deposuit.

Venerabilis Andr(ea)s Tertuniowicz provisus, inservit Ecclesiae ab annis octo, literas formatas suorum ordinum et approba(ti)o(n)em a casibus reservatis produxit. Salarium pro quartuali florenis sexaginta. Examinatus r(espondet) catechismus non solet tradi, sed cantatur Rosarium. Nemo sine sacramentis decessit. Nullae fiunt extorsiones a sepulturis et administra(ti)one sacramentorum, quia ipse r(evere)ndus praepositus pretium et quotam statuit. Scholares non sunt excessivi. Confratres v(e)n(e)r(a)b(i)les vicarii secundum vocationem suam vivunt. In reliquis concordat.

Venerabilis Ioann(es) Zaleski applicatus inservit Eccl(esi)ae ab annis septem. Salarium pro quartuali itidem florenis sexaginta. Literas formatas suorum ordinum et approbationem a casibus reservatis produxit. Examinatus r(espondet) nullae extorsiones fiunt ab administra(ti)o(n)e sacramentorum et sepulturis, quia recurrunt in eventu gravaminum parochiani ad curiam Kolbuszovien(sem). Non frequentant v(e)n(e)r(a)b(i)les confr(atr)es vicarii cauponas nec scandalose inebriantur. Suspecta nulla hac vice manet persona in civitate. Fuerat quondam, sed delata ad curiam nupsit viro.

Venerabilis Carolus Śmiałkowicz applicatus inservit Eccl(esi)ae ab annis duobus, salarium pro quartuali florenis sexaginta. Literas formatas suorum ordinum et approbationem a casibus reservatis produxit. Examinatus r(espondet) nullas rixas et discordias inter se confr(atr)es habent, criminosos, notorios peccatores, adulteros, usuarios in hac parochia nescio, pro confessione paschali omnes fuerunt parochiani etc.

Discretus Iosephus Rożański organarius, inservit Eccl(esi)ae ab anno uno. Salarium floren(is) decem pro quartuali. Examinatus, r(espondet): *O.O. wikariowie za dozorem księdza proboszcza porządnie curs odprawują, i pilni we wszystkim zostają, po gospodach nie bywają, zgadzają się, nie czynią uciążenia od pogrzebów parafianom, et tantum deposuit.*

Discretus Simon Słowakowski, coadiuvans in cantu, inservit ab annis novem, salarium pro quartuali florenis (tri)bus. Examinatus r(espondet): *organista uczy dzieci, księża wikariowie dwa, to jest ksiądz Jan i ks. Karol, radzi się napijają po gospodach, a najbardziej ks. Karol Śmiałkowicz krzyczy, idąc z gospody, chłopom każe przed sobą klękać idącym z gospody, z żydówkami tańcuje i śmieją się z niego Żydzi, ma gospodynią przed lat siedm przy sobie zostającą: nie słyhaćci, żeby nieprzystojnie żył, ale tam mało po staremu po niej. Zaś ksiądz Jan rewentiej zupełnej nie czyni P. Bogu,*

ale pod lampą dopiero przed Wielkim Ołtarzem wiszącą zdejmując czapkę, puryfikatozem abstergit nares.

Hospitale pauperum in eodem oppido exstat, habens capellam ligneam, noviter per ill(ust)r(issi)mum d(omi)num haeredem eiusdem oppidi exaedificatam, similiter et domum residentialem pro capellano. Haec capella habetur sub titulo San(cti) Stanislai Episcopi et Martyris, in qua exstat unum altare S(anctis)s(i)mae Trinitatis, non consecratum, sed in portatili celebratur. Capellanus illius r(evere)nd(us) Iacobus Kożuchowski, qui habet et alteram capellaniam circa hospitale in oppido Żochow, institutus anno Domini 1687mo. Foundationem huius hospitalis cum capellano, per magnificum olim D(omi)num Stanislaum a Tarnow comitem, sub anno 1587mo factam produxit, in quo idem hospitale adiunxit et incorporavit capellano hospitalis Kolbuszowien(sis), sed approbatio illius non est. Insuper testamentum eiusdem magnifici per ill(ust)r(issi)mum olim Petrum Myszkowski approbatum exhibuit, in quo summam quingentorum floren(or)um Polonical(ium) pro eodem hospitali assignavit, et est inscripta super bonis villae Olszyny in Districtu Becensi existen(tis), sed non est itidem approbatio loci ordinarii. Capellanus h(abe)t missas duas in eodem testamento ad absolvendum assignatas, sed easdem non absolvit, ex quo triginta tantum floren(os) percipit et illos pauperibus erogat. Tandem in auctionem dotis eiusdem accessit summa ducentorum floren(or)um per magnificam olim Magdalenam Sobkowa castellan(am) Sandomirien(sem) super bonis dictis *Olszyny* inscripta, de qua medietas census pertinet ad hospitale in Żochow, altera ad idem Kolbuszow(iensem). Habet etiam laneam unum agri, quem ad praesens excolit g(e)n(er)osus Franciscus Zaurlicz, medietatem frumentorum pro se tollit, altera vero medietas dividitur inter capellanum et pauperes. Item habent pratum et hortum pro usu suo. Item h(abe)t liberam incisionem lignorum in sylvis Kolbuszov(iensibus), tum et piscationem, pasqua, et sine mensura in molendinis molitionem in bonis oppidi Kolbuszowa. Item vaccae sex, boves duos. Item habent censum septem floren(os) pro summa capitali floren(or)um centum, cuius summae medietas, v(i)d(e)l(ice)t quinquaginta floreni sunt inscripti in bonis civilibus Mielecen(sibus), altera vero medietas manet penes supradictum generosum Zaurlicz. Item habent censum sex florenorum pro summa capitali florenorum centum, cuius summae medietas v(i)d(e)l(ice)t quinquaginta floreni sunt inscripti in bonis civilibus Mielecen(sibus), altera vero medietas manet penes supradictum generosum Zaurlicz. Item habent censum sex florenorum pro summa capitali florenorum centum, inscriptum in bonis Sebastiani Tokarz oppidani Kolbuszoviensis, quem percipiunt pauperes. In eodem hospitali pauperes degentes numerantur octo, v(i)d(e)l(ice)t masculi

tres, feminae quinque. *Provisores* huius hospitalis sunt famati Stanislaus Cyrulik et Stanislaus Kolisz, ambo absentes fuerunt tempore visitationis, ex relatione tamen famati Ioannis Skowronek seniculi, qui ante officium provisoris viginti annis gessit, tum et pauperum, de dote huius hospitalis hanc informationem accepi.

Ordinatio pro Ecclesia Parochiali Kolbuszoviensi

Eam pastoralement vigilantiā, quam sollicitē p(rae)stat admodum reverendus parochus in promovendo cultu Divino et bono regimine suae ecclesiae, etiam in futurum continuabit, diligit quoque decorem externum domus Dei, ac ideo curabit, ut ipsa Ecclesia in suis structuris integre conservetur: sepimenta cimiterii collapsa restaurentur, arculas binas cum reliquiis sanctorum in sacristia existentes pro maiori eorum reverentia et honore in maiori altari locabit et fenestrulas in illis concussas reformabit. Cooperimentum baptisterii decens et proporcionatum, utque semper supra fontem maneat, accomodabit. Baccalaureum habilem et idoneum ad instruendos pueros, tam in literis, q(ua)m cantu, a futuro quartuali assumet. Dabit quoque operam per suam ferventem interpositionem apud ill(ust) r(issim)um d(omi)num, huius eccl(esi)ae patronum, ut domus residentiales, quas appromisit pro mansionariis, qui ex sola fundatione ipsius cursum B(eatae) M(ariae) Virginis quotidie decantant, et solutio annualis ab eo illis penditur, quamprimum exaedificentur, cum hae, quas ad praesens inhabitant, sunt nimis desolatae et ruinosae, nec hoc onus reaedificationis ad eundem r(ever)endū praepositū spectet. Hi autem v(e)n(e)r(a)b(i)les mansionarii, qui quidem et vicarii, ex presenti visitatione serio monentur, ut mutuam inter se charitatem servant, a quibusvis contentionibus abstinant, et in omnibus praebeant se exemplar bonorum operum, v(i)d(e) l(ice)t vero Carolus Śmiałkowicz mulierem suspectam ex domo sua ex nunc expediat, nec eam amplius admittat; quod ut eo celerius faciat, ad(modu)m reverendus praepositus attendet. Actum et datum in residentia praep(osi) t(o)r(ia)li Kolbuszoviensi, anno D(omi)ni 1694, die 27 mensis (Octo)bris.

* * *

[Translatio Polonica]
[k. 100] Księga III
WIZYTACJA
wewnętrzna i zewnętrzna
dekanatu miechocińskiego:
jedenastu kościołów i dwóch przytułków
przeprowadzona przez archidiacona sandomierskiego³
w miesiącu październiku
roku Pańskiego
MDCXCIV

[k. 101] KOLBUSZOWA

Nowo założone⁴ dziedziczne miasteczko (*oppidum*) jasnie oświeconego, wielmożnego pana Józefa Lubomirskiego, marszałka dworu królewskiego⁵, starosty sandomierskiego itd. itd. Znajduje się w nim kościół drewniany, pokryty nowym dachem, pw. Wszystkich Świętych. Dzień rocznicy jego poświęcenia obchodzony jest w pierwszą niedzielę po święcie Świętego Michała Archanioła⁶. Jego kolacja⁷ należy do dziedzica tegoż miasteczka. Zarządcą [*rector*] tego kościoła jest wielce czcigodny Stanisław Marczewski, [jednocześnie] także prepozyt przytułku bocheńskiego, prawnie wprowadzony na urząd [*institutus*] w roku Pańskim 1686⁸, dnia 20 października; posiada zatwierdzenie [*approbatio*]. **Ołtarze** w tym kościele [są] trzy, niepo-

³ Urząd archidiacona sandomierskiego piastował wówczas ks. Rafał Rościcki, późniejszy proboszcz kościoła parafialnego pw. Nawrócenia Św. Pawła Apostoła w Sandomierzu. Wizytatorem generalnym był protonotariusz apostolski, kanonik kielecki ks. Stanisław Sadowski.

⁴ Określenie „nowo założone” wiąże się z faktem zmiany przez Kolbuszową statusu z wiejskiego (*villa*) na miejski (*oppidum*) w latach 1690-1700, a pierwszym znanym tego poświadczeniem źródłowym jest zapis w niniejszym dokumencie. Por. W. Mroczyka, *Okręg parafialny w latach 1510-1772*, w: *Parafia Kolegiacka*, s. 245.

⁵ Józef Karol Lubomirski (1638-1702), marszałek nadworny, właściciel Kolbuszowej.

⁶ Święto to przypada na 29 IX.

⁷ Kolacja (łac. *collatio*), prawo proponowania własnego kandydata na urząd kościelny.

⁸ Z podaną tu datą objęcia urzędu pozostaje w sprzeczności ustalenie B. Walickiego, zgodnie z którym ks. Marczewski miał być proboszczem już od roku 1682, por. tenże, s. 38; T. Moskal, *Duchowieństwo parafii Kolbuszowa do 1772*, *Parafia Kolegiacka*, s. 281.

święcone; ofiary mszy odprawia się na portatyłach⁹. **Cyborium**¹⁰ [znajduje się] w ołtarzu większym [= głównym]; przechowuje się w nim Najświętszy Sakrament – w sposób właściwy, w puszcze srebrnej, wewnątrz połączanej. **Oleje święte** – z boku ołtarza głównego, w przymocowanej do ściany szafce, [którą] utrzymuje się w czystości. **Chrzcielnica** [*baptismale*] wewnątrz kościoła, drewniana, w niej misa spiżowa, niestarannie wyczyszczona. **Sadzawka** [*piscinula*] [znajduje się] obok ołtarza głównego, odpowiednio wydrążona. **Zakrystia** [*sacristia*] drewniana, solidnie zamykana, ma szafki do przechowywania sprzętów kościelnych. **Sprzęty kościelne**, zarówno srebrne, jak i w postaci innego wyposażenia, [są] wystarczająco opisane w inwentarzu przeze mnie zweryfikowanym i podpisanym. **Zabudowania plebańskie** stare, wymagają naprawy. Podobnie **domy wikarych**. [k. 102] **Wsi parafialnych** wymienia się sześć, to znaczy: Kolbuszową, Wyrynię [s], Bukowiec, Wołę, Świerczów i Kupno. Liczba **dusz w parafii** wynosi dwa tysiące pięćset. **Uposażenie kościoła** zaczerpnięte z *Ksiąg dochodów*¹¹. [Parafia] ma głównie jeden łąn, który zaczyna się od kościoła i domu plebańskiego, a ciągnie się i kończy pod lasem w kierunku Żochowa¹², na szerokość zaś rozciąga się od drogi publicznej i gruntu dworskiego zwanego Jastrzębiec [*Jastrzembiec*], aż do granic Piórka [*Piorko*]. Ma na terenie plebańskim dwa małe stawy [*piscinae*] w kierunku stawu dworskiego [*stagnum curiale*] lub młyna [*molendinum*]. Jeden ogród za domem w kierunku Żochowa, drugi koło Stanisza. Trzeci, dla kierownika szkoły [*rector scholae*], w pobliżu pastwisk Zagrodników¹³, którzy pracują [na rzecz parafii] dwa dni w tygodniu [jest] sześciu. Komorników¹⁴ – ośmiu. Kmieci¹⁵, którzy pracują [w ramach pańszczyzny] przez dwa dni w tygodniu ze swoimi zwierzętami – dwóch. Ma dziesięcinę snopową [*decima manipularis*] od wszystkich gruntów folwarku zwanego Poddobnie, lecz odbiera ją tylko w połowie, z drugiej zaś części posiadłości szlachetnie urodzonego Zaurlicza¹⁶ odmawia się [oddawania]

⁹ Portatyl (łac. *portatile*), ołtarz przenośny w formie płaskiego kamienia.

¹⁰ Tzn. tabernakulum.

¹¹ W oryginale *Libri retaxationum* – opis dochodów kościelnych diecezji krakowskiej sporządzonych przez Jana Długosza w celach podatkowych w latach 1511-1523.

¹² Żochów, obecnie Rzochów, w średniowiecznych dokumentach występujący także jako Zochow, do 1880 miasto, następnie wieś, od 1985 dzielnica Mielca.

¹³ Zagrodnik (łac. *hortulanus*) – chłop dysponujący niewielkim polem.

¹⁴ Komornik (łac. *inquilinus*) – chłop bezrolny, pracujący jako najemnik w cudzym gospodarstwie w zamian za wyżywienie i miejsce do spania.

¹⁵ Kmieć (łac. *cmetho*) – chłop mający własne pole o powierzchni co najmniej 1 łąn.

¹⁶ Franciszek Zaurlicz, właśc. Zaorlicz, starosta (lub podstarości) kolbuszowski; pochodził z miejscowej rodziny szlacheckiej związanej z dworem Lubomirskich; był administratorem jednego z folwarków w dobrach kolbuszowskich (tzw. Zaurlicy). Wymieniany jest w dokumencie z 23 III 1672 r. jako występujący z prośbą o odnowienie Bractwa

dziesięciny snopowej. [Ma] także meszne¹⁷ od mieszczan kolbuszowskich, a także meszne [według] miary ropczyckiej od innych wsi – Weryni i Kupna. Od pozostałych zaś wsi, to znaczy Bukowca i Woli, dziesięciny nie są przekazywane, ani też nie wypłaca się ich w pieniądzech.

Bractwa [*confraternitates*] przypisane do tego Kościoła są dwa. Pierwsze, Św. Anny, które ma określony grunt, obejmujący około osiemdziesięciu zagonów [*sulci*]. Drugim [jest Bractwo] Św. Józefa – to nie ma żadnego uposażenia. Oba bractwa mają starszych [*seniores*]. Bractwa są powoływane [*instituuntur*] corocznie. Puszki [*cistae*] są dwie, a klucze od nich mają starsi. Zebrane [do nich] pieniądze wydają według potrzeb. Sprawozdanie z dochodów i wydatków zdają zaś każdego roku wielce czcigodnemu prepozytowi. Co wtorek odprawiane są nabożeństwa ku czci świętej Anny, a co środę – świętego Józefa.

Cykl [*cursus*] nabożeństw do Najświętszej Maryi Panny odmawia codziennie czterech niżej wymienionych kapłanów. Cykl ten nie został jeszcze uposażony, jedynie z polecenia zmarłego wojewody krakowskiego, jaśnie oświeconego Michała Aleksandra Lubomirskiego¹⁸, każdemu kapłanowi w formie wynagrodzenia wypłaca się sześćdziesiąt florenów z dworu kolbuszowskiego.

Czcigodny Baltazar Rymarski¹⁹ przydzielony do tego Kościoła na polecenie jaśnie oświeconego księdza biskupa ordynariusza miejsca, o przydziale tym poinformował, przedstawił pismo polecające w kwestii swoich święceń oraz uprawnienie do rozgrzeszania od przypadków zastrzeżonych [dla biskupa lub papieża]. Posługę na rzecz Kościoła pełni od lat jedenastu, otrzymuje zapłatę w wysokości sześćdziesięciu florenów na kwartał. Pytany, odpowiada, że różaniec jest odmawiany, [k. 103] lecz żadnego uposażenia [z tego tytułu] nie ma. Nabożeństwa (*divina officia*) odprawiane są we właściwym czasie. Cykl nabożeństw ku czci Najświętszej [Maryi Panny] odmawiany jest z uszanowaniem. [Zeznaje:] „Do chorych z Najświętszym Sakramentem udajemy się zwykle na wozach zaprzężonych w konie, ponieważ nie mamy koni wskutek naszego niedostatku. Czcigodny

im. Św. Anny funkcjonującego przy parafii w Kolbuszowej od lat 40. XVII w. Por. W. Mrocza, *Trzy nieznanne siedemnastowieczne osady*, w: *Parafia Kolegiacka*, s. 266-269.

¹⁷ Meszne (łac. *missale*), opłata na rzecz proboszcza uiszczana przez parafian jako wynagrodzenie za czynności duszpasterskie.

¹⁸ Michał Aleksander Lubomirski (1614-1677), wojewoda krakowski od 1668.

¹⁹ Rymarski Baltazar, syn Jana, pochodził z diecezji krakowskiej; wikariusz w parafii Kolbuszowa od 4 IV 1683, por. T. Moskał, s. 284.

proboszcz zawsze rezyduje przy kościele i nie pozostaje w żadnym podejrzeniu co do jakiejś niegodziwości”. Tyle zeznał.

Czcigodny Andrzej Tertuniowicz²⁰, przydzielony na urząd [wikarego], pełni posługę na rzecz Kościoła od lat ośmiu; przedstawił pismo polecające dotyczące swoich święceń i uprawnienie do rozgrzeszania od przypadków zastrzeżonych. Otrzymuje wynagrodzenie w wysokości sześćdziesięciu florenów. Pytany, odpowiada, że katechizmu zwykle się nie naucza, lecz odmawia się różaniec. Nikt nie odszedł z tego świata bez sakramentów. Nie dochodzi do żadnych obciążeń [opłatami] od pogrzebów i udzielania sakramentów, ponieważ sam czcigodny prepozyt ustalił [ich] cenę i jej wysokość. Klerycy nie dopuszczają się występków. Czcigodni współbracia wikariusze żyją w zgodzie ze swym powołaniem. W pozostałych [kwestiach] jest zgodny.

Czcigodny Jan Zaleski sprawuje posługę na rzecz Kościoła od lat siedmiu, wynagradzany jest również w wysokości sześćdziesięciu florenów na kwartał. Przedstawił pismo polecające dotyczące swoich święceń oraz uprawnienie do rozgrzeszania od przypadków zastrzeżonych. Pytany, odpowiada, że nie dochodzi do żadnych obciążeń w zakresie udzielania sakramentów i pogrzebów, ponieważ w wypadku nadużyć parafianie uciekają się do dworu [curia] kolbuszowskiego. Czcigodni współbracia wikariusze nie chadzają do szynków ani nie upijają się w gorszący sposób. Żadna osoba podejrzana nie pozostaje z tego powodu w mieście. Niegdyś [taka] była, lecz po doniesieniu o tym do dworu [kolbuszowskiego] wyszła za mąż.

Czcigodny Karol Śmiałkowicz²¹, przydzielony na urząd, posługuje w Kościele od lat dwóch, wynagradzany kwartalnie sumą sześćdziesięciu florenów. Przedstawił pismo polecające co do swoich święceń i uprawnienie do rozgrzeszania od przypadków zastrzeżonych. Pytany, odpowiada: „Żadnych scysji ani sporów między sobą współbracia [wikariusze] nie wiodą. Uporczywych grzeszników, cudzołożników, lichwiarzy w tej parafii nie znam. Wszyscy parafianie byli u spowiedzi wielkanocnej itd.”

Roztropny Józef Różański, organista²², pełni posługę na rzecz Kościoła od roku. Wynagradzany jest sumą dziesięciu florenów na kwartał.

²⁰ Andrzej Tertuniowicz (Tertonowicz, Tortoniewicz), syn Andrzeja, pochodził z diecezji krakowskiej; wikariusz w Kolbuszowej od 9 XII 1686. Por. S. Zych, B. Walicki, s. 41; T. Moskał, s. 286.

²¹ Śmiałkiewicz, Śmiałkowicz, Śmiatkiewicz (?) Karol, syn Franciszka; pochodził ze Skalbierza w diecezji krakowskiej; wikariusz w parafii Kolbuszowa od 26 X 1693. Por. W. Mroczka, *Aneks. Wykaz księży wikariuszy parafii Kolbuszowa w latach 1663-1772*, w: *Parafia Kolegiacka*, s. 89; T. Moskał, s. 285.

²² Szerzej na temat Józefa Różańskiego zob. W. Mroczka, *Kantorzy i organiści w latach 1640-1700*, w: *Parafia Kolegiacka*, s. 319-320.

Pytany, odpowiada: „O.O. wikariowie za dozorem księdza proboszcza porządnie curs odprawują i pilni we wszystkim zostają, po gospodach nie bywają, zgadzają się, nie czynią uciążenia od pogrzebów parafianom”. Tyle zeznał.

Roztropny Szymon Słowakowski²³, pomocnik w [nauce] śpiewu, sprawuje posługę od lat dziewięciu, opłacany jest kwartalnie sumą trzech florenów: [Zeznaje:] „Organista uczy dzieci, księża wikariowie dwa, to jest ksiądz Jan i ks. Karol, radzi się napijają po gospodach, a najbardziej ks. Karol Śmiałkowicz krzyczy, idąc z gospody, chłopom każe przed sobą klękać idą [k. 104]cym z gospody, z Żydówkami tańcuje i śmieją się z niego Żydzi, ma gospodynią przed lat siedm przy sobie zostającą: nie słyhaćci, żeby nieprzystojnie żył, ale tam mało po staremu po niej. Zaś ksiądz Jan rewerentiej²⁴ zupełnej nie czyni P. Bogu, ale pod lampą dopiero przed wielkim ołtarzem wiszącą zdejmuje czapkę, puryfikatorem²⁵ nos wyciera”.

W tymże miasteczku znajduje się **przytułek dla ubogich** [*hospitale pauperum*]²⁶ mający kaplicę drewnianą, wzniesioną niedawno przez jaśnie oświeconego pana dziedzicznego tegoż miasteczka, podobnie jak i dom mieszkalny dla kapelana. Kaplica ta nosi wezwanie Świętego Stanisława Biskupa i Męczennika. Znajduje się w niej jeden ołtarz Trójcy Przenajświętszej, niepoświęcony, [msze] odprawia się na portatylu. Jej kapelan, czcigodny Jakub Kozuchowski, który ma także inną kapelanię przy przytułku w miasteczku Żochów, wprowadzony [został] na urząd w roku Pańskim 1687. Fundacja tegoż przytułku wraz z kapelanem została dokonana przez zmarłego wielmożnego pana Stanisława, hrabiego na Tarnowie²⁷, w roku 1587; na jej mocy przydzielił on ją i nadał kapelanowi przytułku kolbuszowskiego, lecz zatwierdzenia nie ma. Ponadto okazał testament tegoż wielmożnego, zatwierdzony przez świętej pamięci jaśnie oświeconego [biskupa] Piotra Myszkowskiego²⁸, w którym przyznał sumę pięciuset florenów [= złotych] polskich na rzecz tegoż przytułku, a została ona zapisana na dobrach wsi Olszyny, znajdującej się w okręgu bieckim²⁹,

²³ Stanisław Słowakowski, kantor parafii Kolbuszowa; por. W. Mrocza, *Kantorzy i organiści*, s. 321 (tu mylnie: Słowikowski).

²⁴ Reverentiej (od łac. *reverentia*) – uszanowania, szacunku.

²⁵ Puryfikatorz, właśc. puryfikaterz (łac. *purificatorium*), ręcznik do wycierania kielicha mszalnego.

²⁶ Określenie *hospitale*, tłumaczone często jako „szpital”, zostało tu oddane jako „przytułek”. Ze względu na swoją specyfikę historyczną odnosi się ono bowiem do placówki pełniącej przede wszystkim rolę domu opieki społecznej, nie zaś szpitala w znaczeniu współczesnym.

²⁷ Stanisław Tarnowski (1514-1586) z Rzemienia, od 1555 podskarbi wielki koronny.

²⁸ Piotr Myszkowski (ok. 1510-1591), biskup krakowski.

²⁹ Olszyny – wieś w Małopolsce, ok. 25 km od Tarnowa.

lecz także nie ma zatwierdzenia ordynariusza miejsca. Kapelan ma w tym testamencie wyznaczone dwie msze do odprawiania, lecz ich nie odprawia, stąd otrzymuje tylko trzydzieści florenów i przekazuje je ubogim. Do powiększenia jego uposażenia dochodzi wreszcie suma dwustu florenów, zapisana przez zmarłą wielmożną Magdalenę Sobkową, kasztelanową sandomierską³⁰, na dobrach zwanych Olszyny, z czego połowa odsetek należy do przytułku w Żochowie, a druga do tego kolbuszowskiego. Ma także jeden łan gruntu, który obecnie uprawia szlachetnie urodzony Franciszek Zaurlicz i zabiera dla siebie połowę zbiorów, druga zaś połowa jest dzielona między kapelana a ubogich. Mają [oni] także na swój użytek łąkę i ogród. [Przytułek] ma także wolność wycinania drzewa w lasach kolbuszowskich, jak również połowy ryb, wypasu i mielenia [zboża] we młynach w dobrach miasteczka Kolbuszowa bez [określenia] miary. [Ma] także krów sześć, woły dwa. [Ubodzy] mają również siedem florenów odsetek od sumy kapitałowej stu florenów, z której to sumy jedna połowa, to jest pięćdziesiąt florenów, jest zapisana na dobrach mieszczańskich mieleckich, druga zaś połowa pozostaje u wspomnianego wyżej, szlachetnie urodzonego Zaurlicza. [Przytułek] ma także sześć florenów odsetek od sumy kapitałowej stu florenów zapisanych na dobrach mieszczanina kolbuszowskiego Sebastiana Tokarza, które otrzymują ubodzy. [k. 105] Ubogich mieszkających w tym przytułku jest ośmiu, to znaczy trzech mężczyzn i pięć kobiet. *Zarządcami* [*provisores*] tegoż przytułku są sławetni [*famati*] Stanisław Cyrulik oraz Stanisław Kolisz; obaj byli nieobecni podczas wizytacji, jednak z relacji sławetnego Jana Skowronka, staruszka, który przedtem przez lat dwadzieścia sprawował urząd zarządcy, uzyskałem wówczas tę informację zarówno co do ubogich, jak i uposażenia tegoż przytułku.

Rozporządzenie w sprawie

Kościoła Parafialnego Kolbuszowskiego

Tę czujność pasterską, jaką wielce czcigodny proboszcz wykazuje z troską w szerzeniu kultu Bożego i właściwym zarządzaniu swoim Kościołem, niech kontynuuje w przyszłości również w zakresie zewnętrznej ozdoby domu Bożego, dlatego też winien się starać, aby ten Kościół był w pełni zabezpieczony pod względem swoich zabudowań: niech naprawi zawalone ogrodzenia cmentarza, dwie znajdujące się w zakrystii skrzyneczki z relikwiami świętych dla większego ich uczczenia i uszanowania umieści w ołtarzu większym [= głównym], a wykute w nich okienka poprawi. Niech dopasuje stosowną i proporcjonalną pokrywę [*cooperimentum*] chrzcielnicy

³⁰ Magdalena z Jordanów Sobkowa (XVI w.), córka Wawrzyńca Spytka Jordana, od 1568 żona kasztelana sandomierskiego Sobka z Sulejowa.

i niech zawsze znajduje się [ona] nad wodą chrzcielną. Niech od przyszłego kwartału przyjmie zdolnego bakałarza [*baccalaureus*], odpowiedniego do nauczania dzieci zarówno w zakresie przedmiotów humanistycznych, jak i śpiewu. Niech także zatroszczy się poprzez wstawiennictwo u jaśnie oświeconego patrona tegoż kościoła, aby domy mieszkalne [*domus residentionales*], które obiecał mansjonarzom, odmawiającym codziennie, zgodnie z samym aktem fundacyjnym, cykl [*cursus*] modlitw ku czci N[ajświętszej] M[aryi] P[anny], za co wypłaca się im roczne wynagrodzenie, zostały dla nich jak najszybciej wybudowane, ponieważ te, które zamieszkują obecnie, są zbyt zniszczone i zrujnowane, a ciężar tej odbudowy winien spoczywać na tymże czcigodnym prepozycie. Tych zaś czcigodnych mansjonarzy, będących zarazem wikariuszami, na podstawie obecnej wizytacji stanowczo się napomina, aby zachowywali między sobą wzajemną miłość; niech powstrzymują się od wszelkich sporów i będą we wszystkim wzorem dobrych uczynków; niech mianowicie Karol Śmiałkowicz od tej chwili oddali ze swego domu podejrzaną kobietę i niech jej więcej nie dopuszcza. Niech wielce czcigodny [proboszcz] postara się, aby to tym szybciej uczynił. Sporządzono i wydano w siedzibie prepozyta kolbuszowskiego, w roku Pańskim 1694, dnia 27 miesiąca października.